

Kiss Magdaléna

Adalékok az *-i* képzős földrajzi nevek helyesírásához

egyetemi adjunktus

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem PK TÓKI

kiss.magdalena@uni-eszterhazy.hu

Absztrakt

A tanulmány témája az *-i* melléknévképzős földrajzi nevek helyesírás-gyakorlatának bemutatása, amelynek két fő része a helyesírási osztályozás felvázolása és az írásban való alkalmazás értékelése. Az első egységben a helyesírási szabályzat alapján az egybeírás, a kötőjeles írásmód és a különírás esetei jelennek meg. A második blokkban egy 9–12. osztályos diákok által kitöltött és visszaküldött kérdőív válaszainak összesítése tartalmazza a helyesen írt szavak arányát, ill. a kitöltők által nehezebbnek ítélt formákat.

Kulcsszók: szóképzés, helyesírás, helyesírás-oktatás, helyesírási nehézségek

Additions to the spelling of toponyms with the *-i* formative element

Abstract

The topic of the paper is the spelling of geographical names with the suffix ‘-i’, with two main parts: an outline of the spelling classification and an evaluation of its application in writing. In the first unit, the cases of single spelling, hyphenated spelling and separate spelling are presented according to the spelling rules. In the second block, a summary of the answers to a questionnaire completed and returned by students in grades 9-12 contains the percentage/rate/extent of words spelled correctly and the forms considered more difficult by those who completed the questionnaire.

Keywords: vocabulary, spelling, spelling instruction, spelling difficulties

1. Bevezetés

A helyesírás hagyományosan az anyanyelv egyik lényeges műveltségeleme, amely a nyelvtan tantárgy keretei közé tartozik, és szabályait explicit módon tanítjuk. Fontos diszciplínája az írásbeli közlés tanításának, amely annak kanonizált, de történetileg módosuló szabályrendszerét hirdeti és alkalmazza. A tulajdonnevek közül számos földrajzi név helyesírásában csak a hivatalos helységnévtár, illetve földrajzinév-tár igazít el, ezért ezeknek a tulajdonneveknek a toldalékolása mutatja a legnagyobb változatosságot, gyakran kihívások elé állítva a nyelvhasználót. A fennakadás fő oka az, hogy az egybeírás, különírás és kötőjeles írás esetei, mi több, ezek variációi gyakran nehezítik meg a pontos lejegyzést. A helynevek *-i* denominális nomenképzője az egyik legproduktívabb képző, amelynek derivátumai a képzős melléknévek között magas példány- és típusgyakoriságot mutatnak. Mivel a fenti affixum jelentése legtöbbször általános viszonyjelentés, ami a valamihez való tartozást fejezi ki, ez a relációs viszony jelenik meg a produktív sémákban is. Így az alapszó jellegében és az egyes sémákhoz tartozó szóképzési jelentésekben szemantikai különbségek jönnek létre (pl. *ember – emberi, látás – látási, Tisza – tiszai*).

2. Az *-i* melléknévképzős földrajzi nevek helyesírás-gyakorlata

Dolgozatom témája az *-i* melléknévképzős földrajzi nevek helyesírás-gyakorlatának bemutatása, amelynek két fő része a helyesírási osztályozás felvázolása és az írásban való alkalmazás értékelése. Az első egységben a helyesírási szabályzat alapján az egybeírás, a kötőjeles írásmód és a különírás eseteit demonstrálom. A második szegmensben a 9–12. osztályos diákok visszaküldött válaszait összesítem, bemutatva a helyesen írt szavak arányát, ill. a kitöltők által nehezebbnek ítélt formákat. Témaválasztásom oka, hogy ennek a morfémanak a megjelenése rendkívül frekvenciát, és a névhez kapcsolása eltérő kis- és nagybetűs írásmódot eredményez, ami a helyesírási gyakorlatban sokszor hibás alakot ölt.

A különféle írásmód mellett még az *-i* képzős származékok pontos lejegyzése is gondot okozhat. Szerkezetileg az egy- vagy többeleműség felvet néhány helyesírási problémát, például *Szépkenyerűszentmárton*, *Dunántúli-középhegység*. Gyakran egy kötőjel dönti el a név jelentését, gondoljunk csak a település- vagy városrésznevekre (*Margitsziget*, *Hűvös-völgy*, *Gazdagrét*, *Gellérthegy*, *Sárospatak*, *Hosszaszó*) vagy ezek elődeire, a természetföldrajzi nevekre (*Margit-sziget*, *Hűvös-völgy*, *Gazdag-rét*, *Gellért-hegy*, *Sáros-patak*, *Hosszú-aszó*). Kovács Éva (2018) a 11. században megjelenő, név végi *-i* lehetséges szerepköreit illusztrálja, ismertetve azok pozícióját a) véghangzóként, b) helynévképzőként, c) melléknévképzőként, d) latinra fordított helynévstruktúrában személynévhez kapcsolódóan latin genitívuszi végződésként, e) szlávól átvett jövevénynéven eredeti szláv többesszám-jelként,

ami foglalkozásnevek helynévvé való továbbképzésében realizálódik, valamint f) az egyes szám 3. személyű birtokos személyjel változataként. Ebből a gazdag kapcsolatrendszerből jelen írás a harmadik, a melléknévképzős szerkezetek csoportosítását részletezi, amelyben a többtagú nevek jelölésére négy típusú írásmód különül el: az egybeírás, a kötőjeles írásmód, a különírás és a szabályvegyüléses forma.

2.1. Egy- vagy többemű, egybeírt nevek

Az egyetlen szóból álló nevek -i képzős toldalékolása rendkívül egyszerű, hiszen a toldalék közvetlenül tapad a tőhöz. Ennek eredményeként kis kezdőbetűvel írva jön létre az új szófajú lexéma (pl. *Vác* > *váci*). Amennyiben a helynév eleve -i magánhangzóra végződik, az egyszerűsítés elve szerint a szóvégi két azonos betű helyett (ii) csak egyet jegyzünk le (pl. *Mályi* > *mályi*), és a többemű egybeírt nevek esetében is a fenti szabály szerint járunk el (pl. *Háromszék* > *háromszéki*, *Dunakeszi* > *dunakeszi*, *Rétitanya* > *rétitanyai* és nem **rétitanyasi*).

A tulajdonnevek egyalakúságra törekszenek, de előfordulnak a *-falval/-falvi*, *-házzal/-házi*, *-völgyel/-völgyi* névrészek alternánsai, amelyek az -i képző előtt hagyományosan elvesztik az *-a*, *-e* véghangzójukat, miközben terjednek – és nemigen kifogásolhatók, bár kevésbé választékosak – a változatlan tövű formák is (Rácz 1981). Valójában ezek a nyelvi rendszer elfogadott részeként vannak jelen, azonban az egyalakúság ebben az esetben is megengedett, amit gyakran a nyelvi szokás irányít. Több településnevünk rendelkezik kurrens mutatókkal, ahogyan az megjelenik a *Madéfalva* > *madéfalvi*, *Szépasszonyvölgye* > *szépasszonyvölgyi*, *Györháza* > *györházi*, *györházai*, de *Veresegyház* > *veresegyházi*, és már nem **Veresegyháza* > nem **veresegyházai* összetételekben. Jóllehet a névismeret birtokában a fenti alakok szabályosak, a kevésbé közismert nevekben a kikövetkeztethetőség céljából a nyelvszokás irányítja az alapalak toldalékolását. A 12. helyesírási szabályzat értelmében hibásnak egyik változat sem mondható, mert a napjainkban élő szociolingvisztikai és ortográfiai nézőpontokat vesszük figyelembe (AkH. 174c).

2.2. Kötőjeles írásmódú nevek

A kötőjeles alakok helyesírásában a névelemek fajtáját vesszük figyelembe, pontosabban azt, hogy az közszoói vagy tulajdonnévi-e. Ha mindegyik elem közszoói, akkor a név végére kerülő -i képzővel létrejött melléknév mindegyik névelemét kisbetűvel írjuk, például *Nagy-patak* > *nagy-pataki*, *Holdvilág-árok* > *holdvilág-árki*, esetleg *holdvilág-árok*i. Építünk fel egy olyan nevet, amelynek a belsejében szerepelni fog az -i szuffixum: *Velence* > *velencei*; *Velencei-tó* > *velencei-tavi*. Láthatjuk, hogy a tulajdonnévi tag melléknévi szerepben kisbetűs írásmódú lesz. A korlátlanul bővíthető tulajdonnévi nagyköötőjeles alakok tagjait szintén kis kezdőbetűvel írjuk, pl. *Bag-Aszód-Túra-Hatvan-Vámosgyörk-Kál-Kápolna-Füzesabony* > *bag-aszód-tura-hatvan-vámosgyörk-kál-kápolna-füzesabonyi*

(útvonal). Ugyanez történik két, önállóan is előforduló név találkozásánál, ha nem valamettől valameddig jelölnek egy adott viszonyt (pl. *Érd-Ófalu* > *érd-ófalui*, *Kál-Kápolna* > *kál-kápolnai*).

Amennyiben az előtag tulajdonnév, és az *-i* képző csak az utótaghoz tapad, a tulajdonnév nagybetűje megmarad: *Ilona-völgy* > *Ilona-völgyi*; *Kaszipi-tenger* > *Kaszipi-tengeri*, *Duna-Tisza-csatorna* > *Duna-Tisza-csatornai*, *Sebes-Körös-dűlő* > *sebes-Körös-dűlői*. A terjengős helységrésznevek képzése kevésbé okoz fennakadást a helyes írásmódban, amennyiben az utótaghoz kapcsolódik az *-i* derivációs morféma (pl. *Széchenyi-lakótelep* > *Széchenyi-lakótelepi*).

Népnevek is előfordulnak földrajzi nevekben, akár egyszerre több is, és ekkor a népnevek közé nagyköötjel kerül, a földrajzi köznévi elé pedig kiskötőjel: *Német-Lengyel-alföld*, *Cseh-Morva-dombság*, *Osztrák-Magyar Monarchia*. Az *-il-beli* melléknévképzős származékban minden tag kisbetűs írásmódú lesz: *német-lengyel-alföldi*, *cseh-morva-dombsági*, *osztrák-magyar monarchiabeli*.

2.3. Különírás

A két vagy több különírt tagból álló földrajzi név melléknévképzős helyesírásában (is) szükséges a névrészek közszoji vagy tulajdonnévi tagjainak a szeparálása. Többnyire különírás érvényesül a tájak nevében, a vármegye- és utcanévek rögzítésekor: *Bükk hegység* > *Bükk hegységi*; *Fertő tó* > *Fertő tavi*, *Bihar vármegye* > *Bihar vármegyei*; *Győr környéke* > *Győr környéki*, *Bosnyák tér* > *Bosnyák téri*. Kettőnél több tagú nevek esetében is a fenti szabály szerint járunk el a köz- és tulajdonnévi névrészek figyelembevételével: *Szómáliai Szövetségi Köztársaság* > *szómáliai szövetségi köztársasági*, *Nagy Lajos király úti lakótelep* > *Nagy Lajos király úti lakótelepi*, *Magyar Tudományos Akadémia* > *magyar tudományos akadémiai*. Melléknévi szerepben a földrajzi nevet tartalmazó intézménynevek minden köznévi tagját kis kezdőbetűvel írjuk: *Országos Széchenyi Könyvtár* > *országos Széchenyi könyvtári*, *Lónyay Utcai Református Gimnázium* > *Lónyay utcai református gimnáziumi*.

2.4. Szabályvegyüléssel formák

Az ide sorolandó derivátumok konstrukciójában a névelemek között egyaránt szerepelhet kötőjel és szóköz, ami a pontos denotációt szolgálja. A földrajzi nevekben vagy a helynévi elemet tartalmazó intézménynevekben már az alapalak egyik tagja is tartalmazhat *-i* képzős tagot általában a név elején vagy a névttestben. Ez reprezentálódik az olyan példákban, mint a *Duna-Tisza köze* > *Duna-Tisza közi*, *Csillebérci Gyermek- és Ifjúsági Központ* > *csillebérci gyermek- és ifjúsági központi*, *Bakáts Téri Ének-Zenei Általános Iskola* > *Bakáts téri ének-zenei általános iskolai*.

3. A kutatás bemutatása

A kutatástörténet során számos országos reprezentatív mérést végeztek, amelyek alkalmazott mérésmetodikai megoldásai többféle értékelési módszert, elemzési szempontot sorakoztattak fel. A felméréstípusok egyik fajtája a helyesírást információfeldolgozásként modellezi, melynek során jól kontrollált feladathelyzetben korlátozott számú kísérleti személy írásprodukciónak vizsgálja. A másik irány jobban kötődik a helyesírás tanításához, az empirikus adatgyűjtést követően ezeken úgynevezett hibaanalízist végeznek. Legtöbbször a helyesírási hibák természete, a tanulók jellemzői, illetve a szövegek, esetleg szólisták (szósorozatok) grammatikai és lexikográfiai tulajdonságai alapján végzik el az elemzéseket (vö. Orosz 1972, Vidákovich–Czachesz 1998, Antalné 2015, Zielinski–Schneider 1986, Treiman 1993, Querol 2022, Riembaud Serra 2017, Downing–Caravolas 2023, Visser 2023).

A magyar kutatások egyik vizsgálati szempontja, hogy a felmerülő hibák vizuális vagy akusztikai jellegűek, ezért azt térképezi fel, hogy melyik terület számít erősebbnek vagy gyengébbnek az emberi tudásszerzés folyamatában. A helyesírás tanítása szempontjából ez azért fontos kérdés, mert úgy érintkezik az eredményesség problematikájával, hogy vajon az írásbeli vagy a szóbeli gyakorlatok segítik-e jobban a helyesnek elfogadott írásforma kialakulását egy egyszerű szöveg esetében. További dilemma, hogy gyakran egy-egy gyengén író tanuló képes ugyanazt a szót minden alkalommal másképpen rosszul leírni. Az ebből fakadó mérési problémák csökkentésére ismeretes az az eljárás, hogy különböző – írásbeli vagy szóbeli – szövegek segítségével mérik egy-egy korosztály helyesírási képességének alakulását.

Jelenlegi kutatásom alapját olyan összefüggés-elemzés képezi, amely a kvantitatív vizsgálatok kutatási kérdéseinek a megválaszolására irányul. A felmérés során az anyaggyűjtés módszerei közül az online kérdőív bizonyult a leggyorsabb és nagyobb távolságra továbbítható, visszaküldhető és összesíthető mérési eszközznek. A feltérképezés céljából releváns volt a Google-kérdőív, a Forms alkalmazása. Az összeállított űrlap egyedi linkjét eljuttattam a megnevezett oktatási intézmények vezetőihez, akik a kollégák által továbbították azt a diákoknak. A részt vevő oktatási intézmények a következők voltak: Fáy András Technikum, Lónyay Utcai Református Gimnázium (Budapest), Mihai Eminescu Elméleti Líceum (Nagyvárad), Veresegyházi Katolikus Gimnázium. A kérdőívek kitöltésére kéthetes, záros intervallumot biztosítottam (vö. Csíkos 2020). A tesztszavak összeállítása során az alábbi konstrukciós mintázatokat vettem figyelembe: egybe- és különírt, illetve kötőjeles alakok, továbbá köznévi és/vagy tulajdonnévi névelemekből álló melléknevek. Egybeírt szavak: *dunakeszi, háromszéki, madéfalvi, szépasszonyvölgyi*. Különírt alakok a *magyar tudományos akadémiai*, kötőjelesek a *sebes-Körös-dűlői, velencei-tavi/velencei-tói, Kaszpi-tengeri* (4.1–3.). Az empirikus adatok feldolgozásának sorát a stilisztikai szempontok, ill. a diákok reflexióinak a bemutatása zárja (4.4–5).

4. A kutatás eredményei

Az összesen 151 visszaküldött és értékelhető kérdőív feldolgozását többféle szempontból végeztem el. Alapvetően a nyelvi-grammatikai helyesség felmérése volt a fő célom, ami további két szemponttal egészült ki. Ezek közül egyrészt a névtörténeti-stilisztikai hatások térhódítását vettem górcső alá, másrészt azokat a diákok általi reflexiókat összesítettem, amelyek megnevezték a legnehezebbnek tűnő lexémát, rávilágítva a probléma okára. A gimnazisták 46,9%-a produkált helyes választ, amelynek okát az utolsó, nyílt végű kérdésre adott válaszok alapján összesítettem.

4.1. Egybeírt szavak

Ha tovább finomítjuk az elemzést lebontva a szavak szintjére, megállapíthatjuk, hogy a *szépasszonyvölgyi* alak helyes lejegyzése bizonyult a legsikeresebbnek (78%), ami a szemantikailag könnyen dekódolhatóságnak köszönhető. Territoriális eloszlás szerint a kitöltő diákok iskolái ehhez a helyhez viszonyítva 140-200 km-es távolságra helyezkednek el, de lehetséges, hogy egy vármegyén belüli felmérés jobb eredményeket mutatna. Szerkezetileg ugyanide tartozik a *háromszéki* képzett helynév is, viszont ebben az esetben kevesebb helyes válasz érkezett (60,3%). Mivel a 14–18 éves fiatalok többsége a mai Magyarország területén él, Háromszék pedig az egyik erdélyi vármegye volt a mai Kovászna megye területén, a névhasználat idegensége is növelhette a hibás alakok számát. Madéfalva szintén Erdély földrajzi-történelmi-politikai tartományához tartozik, mi több, a történelem véres eseményei közül az egyik helyszíne volt 1764-ben, amit a diákok a történelemtankönyvből is bizonyára ismerhetnek. Még a *madéfalvi* régebbi változat is helyet kapott a válaszok között, így a helyes jelölések aránya 43%.

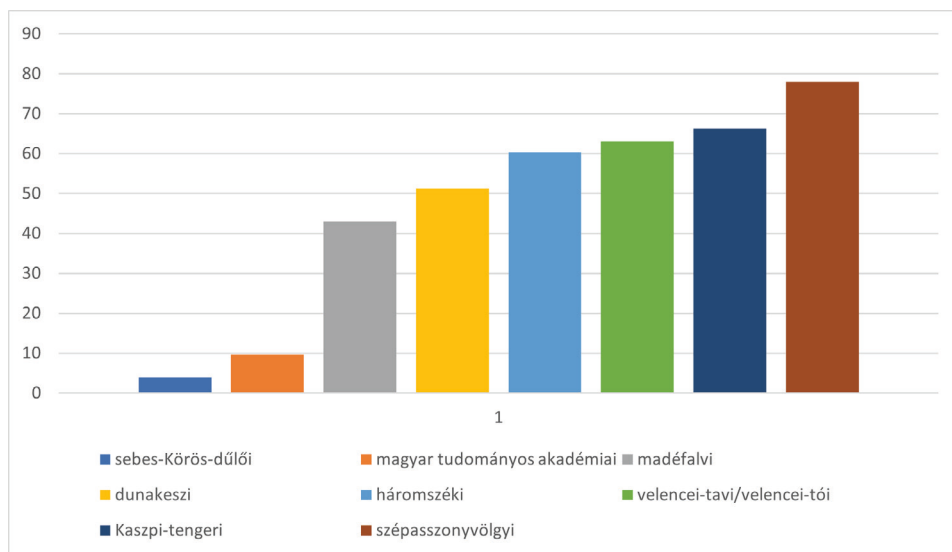
4.2. Különírt szavak

Ebbe a kategóriába a *magyar tudományos akadémiai* képzős alak tartozik, azonban mindössze 9,7%-ban jelölték be helyesen. A válaszadók 70%-a toldotta kötőjellel az *Akadémia* névelemhez az *-i* posztpropozíciót a tulajdonnévi tagokat tartalmazó nevek mintájára, míg 21,3% döntött a **Magyar Tudományos akadémiai* forma mellett. Valószínű, hogy a névelemek tulajdon- vagy köznévi azonosítása nem valósult meg, lehetőséget adva a fent bemutatott anomáliáknak.

4.3. Kötőjeles írásmódú szavak

Az előző mikroszerkezeti egység problémafelvetése ebben az esetben is megjelenik, ami a *sebes-Körös-dülői* alakban csúcsosodott ki, hiszen a tanulók mindössze 4%-a jelölte be a helyes alakot, mialatt a **Sebes-Körös-dülői* 66%-ban szerepelt megjelölt alakként – tévesen. A többi helyesen írott kötőjeles képzett toponima azonosítása könnyebbnek bizonyult, hiszen a *velencei-tavi/velencei-tói* (63,1%) és a *Kaszpi-tengeri* (66,3%) helyes

formája az esetek nagyobb hányadában megvalósult. Különösen a *Kaszipi* és a *Velencei* előtagok morfológiai különbözőségeinek a figyelembe vétele volt helytálló az esetek nagyobb részében, míg a tévesztések a kis- és nagybetűhasználatban a *Kaszipi* (tulajdonnév) és a *velencei* (köznév; képzett melléknév) szavak eltérő alaktani konstrukciójából származtak. Ha a tulajdonnévi vagy köznévi névelemek szerint vizsgáljuk a beküldött válaszokat, a fenti különbségtetelek mellett megjelennek továbbiak is. Az egybeírt nevek esetében a helyes változatok 50% körül mozogtak (*madéfalvi* 43%, *dunakeszi* 51,3%, *háromszéki* 60,3%), ezenfelül pedig a *szépasszonyvölgyi* elérte a 78%-os legmagasabb értéket, vagyis ennek a melléknévnek a megfelelő formáját ismerte a kutatásban részt vevők többsége. A fenti négy szóösszetétel esetében több alternatíva jelenik meg, hiszen láthatjuk, hogy a két vagy három köznévből álló szavak helyesírása magasabb arányt mutat, mint az ismeretlennek hangzó *madéfalvi* és az eleve *i*-re végződő *dunakeszi*. Az első esetben történelmi-földrajzi-nyelvtörténeti előismeretek is előmozdíthatják a helyes íráskép reprezentálását. A második helynévhez kapcsolt *-i* denominális nomenképző okozta a legtöbb megtorpanást – ahogyan erről a reflexiókban beszámolnak. Ennek ellenére a gimnazisták több mint fele jó formát jelölt meg.

1. ábra A helyesen jelölt lexémák aránya

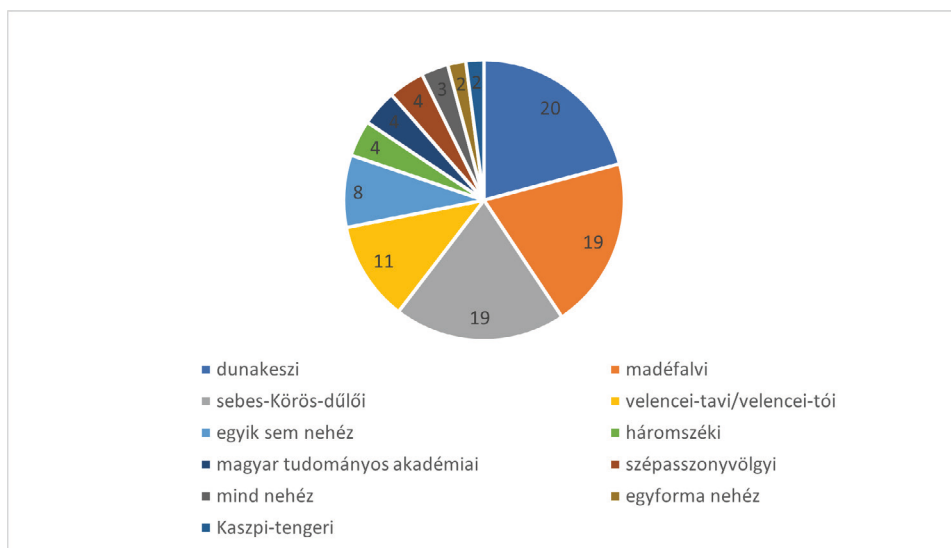
4.4. A nyelvi-stilisztikai szempontok

Ezek az aspektusok leginkább a helyesírás és az aktív nyelvhasználat határmezsgyéjén találkoznak a kutatásban. A feleletválasztós kérdéstípusú feladat három lexémapárt tartalmazott, alternatíva elé állítva a kitöltőket: *madéfalvi/madéfalvai*, *velencei-tavi/velencei-tói*, *szépasszonyvölgyi/szépasszonyvölgyei*. Kétségtelen, hogy a korábbi helyesírási

szabályoknak megfelelő alakváltozat a *madéfalvi*, a *velencei-tavi*, a *szépasszonyvölgyi* volt, de az aktív nyelvhasználati alakok is feltűntek. A napjainkban élő szociolingvisztikai és ortográfiai nézőpontok lehetővé teszik a másik, korábban nem szabályosnak ítélt alak elfogadását is (pl. *velencei-tói*). Ennek elsősorban kognitív oka van, amely a jelentésteremtés könnyítését szolgálja, hogy a kevésbé torzult névalakok jobban felismerhetőek legyenek a nyelvhasználók számára. Jóllehet ennek a tendenciának a térhódítása már beindult, azonban még mindig az elsődlegesnek titulált alakok vannak túlsúlyban. A *madéfalvi* esetében 43%, a *madéfalvai* esetében pedig 14,7% az aránybeli eltolódás. Némileg erőteljesebb közelítést mutat a *velencei-tavi* 43,6%-kal és a *velencei-tói* 19,5%-kal. Így az első szópár tekintetében 1/3-os aránymutató állapítható meg, a második szóképzés már közelít a feléhez, és valószínű, hogy néhány évtizeden belül a *velencei-tói* változat veszi át a vezető szerepet.

4.5. A diákok reflexiói a legnehezebbnek vélt szavakról

A felmérés végén egy olyan kérdés szerepelt, amely a legnehezebb helyesírású szó megnevezését kérte indoklással ellátva. A 151 beküldőből 96 személy válaszolt erre a szubjektív megítélésű kérdésre, amit a 2. ábra szemléltet.

2. ábra A diákok számára nehéznek bizonyuló lexémák aránya

Meglepő módon az önbevallások szerint a legkomplikáltabbnak ítélt szó és a legtöbbször helytelenül bejelölt szó nem esik egybe: a diákok nagy többsége a *dunakeszi* helyesírásánál érezte legnagyobb bizonytalanságot, mindazonáltal a helyes kitöltések aránya meghaladta az 50%-ot. 13 olyan válasz érkezett, amely nem tartalmaz konkrét

szót, csupán általános kijelentésekre szorítkozik. Ennek függvényében két válaszadó szerint mindegyik szó egyformán nehéz volt, továbbá nyolc tanuló nyilatkozott úgy, hogy egyik sem tűnt problematikusnak a tesztsor kitöltése során. Lássuk, melyik alakot hogyan ítélték meg a kitöltők!

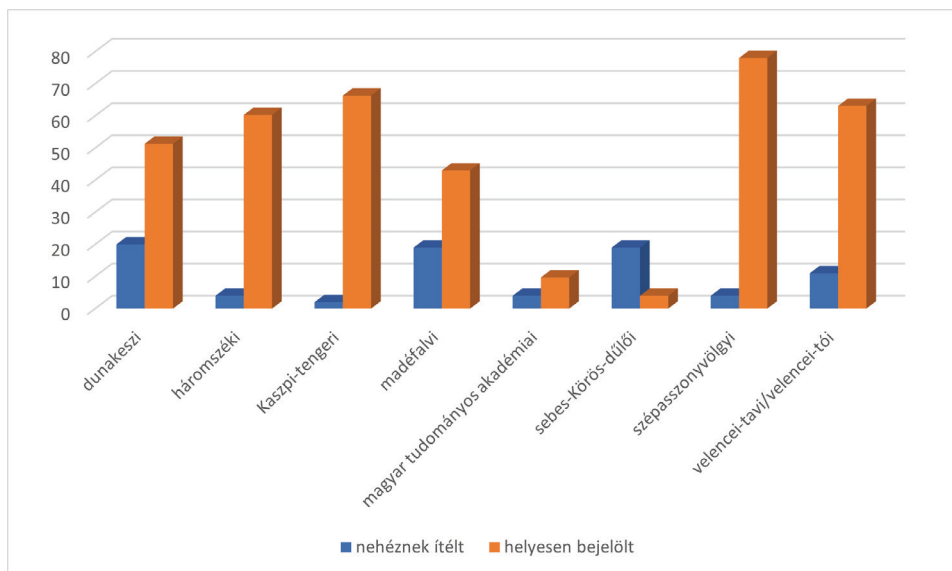
A *Kaszipi-tengeri* képzett helynevet ketten jelölték meg legnehezebb helyesírású szóként, de érveltek döntésük mellett. Négy-négy szavazatot kapott a *magyar tudományos akadémiai*, a *háromszéki* és a *szépasszonyvölgyi* alak. Az első esetben nem érkezett indoklás, a másik két szó ortográfiai buktatójaként úgy nyilatkoztak, hogy nem ismerik magát a helynevet vagy azt a helyesírási szabályt, amelyet alkalmazniuk kellett volna. Ketten úgy ítélték meg, hogy a *szépasszonyvölgyei* volt a legnehezebb, és – bár nem indokolták – valószínű, hogy az alternánsok jelenléte miatt lehetett megtévesztő a számukra.

A negyedik legnehezebb helyesírásúnak minősített szó a *velencei-tavi/velencei-tói* bizonyult. Ennek oka a *v-s* tövű hangszínt és időtartamot váltakoztató névszótő megjelenése, illetve a *meg* nem jelenése egy másik válaszlehetőségként. Újabb problémát vetett fel a homonimitás, amely vízközeli helyjellegével kapcsolatos. Ebben a diákok által nyújtott értelmezésben a *tó* vízrajzi köznévi képzett formája a *tói* lenne, míg a diák leírása szerint a *tavi* alak a *tavirózsával* korrelál. Érdekes felvetés, amely minden bizonnyal a szó szótári alakjának az érintetlenségét hivatott megőrizni a könnyebb vagy akár gyorsabb értelmezés céljából. Mindezek ellenére 63,1%-ban helyes válaszok érkeztek.

A második legproblematisabb helyen a *madéfalvi* és a *sebes-Körös-dűlői* osztozik. A *madéfalvi* szó esetében összesen 11 alkalommal fordult elő, hogy a helyesírási nehézség okaként szemantikai problémát neveztek meg a kitöltők, mivel a szójelentés ismerete nélkül a pontos helyesírási forma is bizonytalanná vált. Egy esetben a szabályismeret hiányára hivatkozott az egyik diák, míg egy másik reaktív megnyilvánulása szerint elírás történt a feladatszerkesztés során. A *sebes-Körös-dűlői* alak lejegyzéséhez fűzött magyarázatok között szerepel, hogy magát a (képzett) toponimát nem ismerik, mások a bizonytalanságra, a bonyolultságra, háromtagúságra hivatkoztak, azonfelül a szavak egyformaságára – ez utóbbi valószínűleg a helynévi denotációra utalhatott.

Elsősorban a *dunakeszi* lexéma helyes formájának a kiválasztása okozott nehézséget a legnagyobb számban, összesen 20 diák nyilatkozata szerint. A válaszok alapján a hibaforrás legáltalánosabb oka a bizonytalanság volt, de előfordult az is, hogy a nagygyimnazisták még nem találkoztak ezzel az alakkal. A konkrét problémát abban látták, hogy a szó végén szerepeltessenek-e két azonos betűt vagy sem, magyarosnak tűnik-e így. Az egyszerűsítés elve alapján létrejövő redukció számos esetben nem valósult meg, emellett két személy hivatkozott a helyesírási szabályismeret hiányára.

A 3. ábra a diákok által nehéznek ítélt és a helyesen bejelölt szavak kongruenciáját jeleníti meg, amelynek okait a kitöltők perspektíváját tolmácsoló fenti rész fejtette ki.

3. ábra A diákok által nehéznek ítélt és a helyesen bejelölt szavak kvantitatív összehasonlítása

A földrajzi nevek helyesírása már harmadik osztályban felbukkan a nyelvtanórákon, de külön fejezetet alkot a kartográfiában – nem véletlenül. Mivel ezeket a neveket a világban való tájékozódás alapvető igénye hozza létre, a művelt ember számára elemi szükséglet, hogy helyesen tudja lejegyezni azokat. A fenti kategóriák alap- és képzett alakjai a teljesség igénye nélkül jelenítettek meg olyan példákat, amelyek fogalmazványainkban egyre-másra feltűnnek. A tanulók helyesírás iránti motiválására változatos technikák állnak a rendelkezésünkre. A már összegyűjtött és közreadott példatárakon kívül (Csekő 2016, Cs. Nagy 2020, 2023, Fercsik 2016, Hernádi 2016, H. Tóth 2017, Noll 2021, Raátz 2020, Szerdi 2017 stb.) számos lelkes magyartanár összegyűjti a lépten-nyomon előforduló hibákat, és azokat tematikus elrendezésben tárja tanítványai elé. Ennek a hibafelismerésnek az izgalma továbbörökíthető a diákok körében, mi több, gyűjtőszikrája lehet annak az igényes nyelvhasználati öntudatnak és grammatikai tudásbázisnak az aktivizálásához, fejlesztéséhez, amely gyakran ott szunnyad a mélyben, távol a világ zajától.

5. Összegzés

A kapott eredményeket összesítve megállapíthatjuk, hogy a felmérésben részt vevő diákok valószínűleg nem dolgoztak össze, így a helyes válasz kijelölésében kevesebb kooperáció történhetett. A grammatika logikájának mélyebb feltárása, illetve a különféle relációk

megismerésének igazi kulcsa nem az egyéni felmérésben vagy tanulásban rejlik, hanem a csapatszellemben. A bemutatott felmérés egyéni volt ugyan, de csoportos feladatként valószínűleg több helyes válasz született volna. Ezzel kapcsolatban köztudott, hogy egy kollektív felmérés adatai kevésbé reálisak az egyéni tudásszintfelmérés szempontjából, azonban a megoldás folyamatában létrejövő kollaboráció újabb felismerésekhez, esetleg tudásmélyítéshez vezethet.

Mivel nyelvi regiszterünk tekintélyes részét alkotják a tulajdonnevek, fontos a pontos alak ismerete, illetve annak helyes toldalékolása. Emellett nem elegendő pusztán a helyesírásban való jártasság, mindenképp szükség van grammatikai és egyéb nyelvismereti tudásra is. A toponimák esetében a földrajztudományi tájékozottság is elengedhetetlen, ahol a helyesírás a saját szabályrendszerével a szaktudományi ismereteket egészíti ki, és így születik meg a minden szempontból elfogadható szó szerkezet vagy szóösszetétel, az elemkezdő kis vagy nagy kezdőbetű.

Irodalom

- AkH. = *A magyar helyesírás szabályai 12. kiadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Cameron, Downing–Markéta, Caravolas 2023. Evaluating the Spelling and Handwriting Legibility Test (SaHLT): a tool for the concurrent assessment of spelling and handwriting. In: R. Malatesha Joshi (ed.) *Reading and Writing*. 37. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11145-022-10402-2>
<https://doi.org/10.1007/s11145-022-10402-2>
- Csekő Györgyi 2016. *Helyesírás 12.0*. Budapest: Neteducatio Kft.
- Csikós Csaba 2020. *A neveléstudomány kutatómódszertanának alapjai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- CS. Nagy Lajos 2023. *J vagy LY?* Munkafüzet a j hang kétféle jelölésének gyakorlásához. Budapest: Tinta Könyvkiadó Kft.
- Cs. Nagy Lajos 2020. *Hangjelölési munkafüzet*. Feladatok helyesírásunk alapelveinek gyakorlásához. Budapest: Tinta Könyvkiadó Kft.
- Fercsik Erzsébet 2016. *Helyesírási munkafüzet*. Feladatok A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásához. Budapest: Tinta Könyvkiadó Kft.
- H. Tóth István 2017. *Helyesírási gyakorlatok és tollbamondások*. Munkafüzet az 5. évfolyam részére. Budapest: Tinta Könyvkiadó Kft.
- Hernádi Sándor 2016. *Helyesírási önképző*, Budapest: Móra Könyvkiadó.
- Kovács Éva 2018. A névvégi -i lehetséges szerepkörei a 11. században. In: Hoffmann István – Tóth Valéria (szerk.) *Helynévtörténeti Tanulmányok*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. <https://ht.unideb.hu/14/05.pdf>
<https://doi.org/10.35528/Helynevtort/14/05>

- Noll Katalin 2021. *Helyesírás mindenkinek*. Feladatgyűjtemény szabályokkal, szintezett feladatokkal. Budapest: Mozaik Kiadó.
- Orosz Sándor 1972. *A fogalmazástechnika mérészetodikai problémái és országos színvonal*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Orosz Sándor – Vidákovich Tibor 1988. Anyanyelvi helyesírás-vizsgálatok. *Iskolakultúra* 2001/3. 37–50. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar.
- Querol, Joaquim Arnau 2022. *Escriture en català. Un estudi del coneixement orfogràfic. Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials LIV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Raátz Judit 2020. *Anyanyelvi felmérések a 9-10. évfolyam számára*. 9 feladatsor a helyesírás, a nyelvtani elemzés, a szövegértés és a szövegalkotás területéről megoldásokkal. Budapest: Tinta Könyvkiadó Kft.
- Rácz Endre 1981. A tulajdonnevek grammatikája. *Névtani Értesítő* 6: 55–60. Budapest: ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport.
- Riembau Serra, Catalina 2017. *Relació entre les habilitats de processament fonològic (llengua catalana i castellana) i les habilitats de processament ortogràfic (llengua anglesa) en nens i nenes dislèctics d'entre 8 i 14 anys*. Girona: Universitat de Girona. <https://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/15113>
- Szerdi Ilona 2017. Helyesírás-tanítás digitális szövegekkel. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.): *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései*. A Variológiai kutatócsoport 7. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai. Komárom: Selye János Egyetem.
- Treiman, Rebecca 1993. *Beginning to spell: A study of first-grade children*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195062199.001.0001>
- Vidákovich Tibor – Cs. Czachesz Erzsébet 1999. Az olvasásmegértési képesség fejlődése. *Iskolakultúra* 6–7: 59–68. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar.
- Visser, Linda 2023. Measurement Invariance in Relation to First Language: An Evaluation of German Reading and Spelling Tests. *Taylor and Francis Online* 36: 115–131. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08957347.2023.2201701>
<https://doi.org/10.1080/08957347.2023.2201701>
- Zielinski, Raum – Schneider, Wolfgang 1986. Diagnostische Möglichkeiten bei Lese- und Rechtschreibschwierigkeiten – Folgerungen aus der Forschung. In: Ingenkamp, K. – Horn, R. – Jäger, R. S. (Hrsg.): *Tests und Trends*. Weinheim: Beltz Verlag.